

HISTORIA ECCLESIAE

Imreh Jenő László*

Marosvásárhely III. – Alsóvárosi Református Egyházközség

Lelkipásztori sors a 19. században III.

Basa Mihály református esperes tevékenysége

Ebben a tanulmányban Basa Mihály lelkipásztori szolgálatának második időszakát, harasztosi lelkipásztori szolgálati állomásának, esperesi megbízatásának legjellemzőbb tevékenységeit, gyümölcseit és kihívásait mutatjuk be az Erdélyi Református Egyházkerület Nagyenyed-i Fiókleveletárában található, de eddig még fel nem tárt dokumentumai alapján, amelyek bepillantást engednek a 19. századi református lelkipásztori életpályák részleteibe.

1. Basa Mihály, a harasztosi lelkipásztor

Miután Basa Mihály 1842 szeptemberéig volt Felvinc lelkipásztora, a nagyenyedi református eklézsiában folytatta lelkészi szolgálatát. Itt viszonylag rövid ideig maradt, ugyanis 1850-től már Harasztoson szolgált. Még nincsen minden kétséget kizáró magyarázatunk arra, hogy az 1848–1849-es szabadságharcok elcsendesedését követően miért is távozott Nagyenyedről Harasztosra. Zoványi Jenő úgy vélekedett, hogy az 1849 elején bekövetkezett nagyenyedi tragédia miatt, pontosabban „a románok elől menekülni kényszerülve, 1850-ben Harasztoson foglalt el lelkészi állást”.¹ Musnai László pedig azt írja, hogy a polgárháborút követően olyan nagy lett a szegénység Nagenyeden, hogy az eklézsia egy lelkipásztort is nehezen tudott eltartani, nemhogy kettőt.² A nagyenyedi egyházvidék 1850-ben

* Imreh Jenő László (Marosvásárhely, 1984) református lelkipásztor, a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben végezte teológiai tanulmányait (2004–2011), a Marosvásárhely III. – Alsóvárosi Egyházközség lelkipásztora, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Református Tanárképző és Zeneművészeti Kara és a Római Katolikus Teológia Kara által működtetett Ökumené Doktori Iskola hallgatója. Kutatási területe: az 1848–49-es forradalom és szabadságharc református egyházi vonatkozásai, az erdélyi református lelkipásztorok szerepe a szabadságharcban. E-mail cím: imrehjeno19@gmail.com

¹ Zoványi Jenő: *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon*. 3. javított és bővített kiadás. Szerkesztette Ladányi Sándor. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1977, 55.

² Musnai László: *Ainod – Nagyenyed és református egyháza*. Keresztes Nagy Imre Könyvnyomdája, Nagyenyed 1936, 96.

tartott parciális zsinata is ez utóbbit erősíti meg.³ Csupán feltételezhetjük, hogy Basa Mihály felelősségteljes döntést hozott, amikor önként mondott le állásáról, és új szolgálati helyet keresett. Az viszont bizonyos, hogy 1850 és 1878 között a harasztosi református eklézsia lelkipásztora volt,⁴ s hogy az itt végzett lelkipásztori munkássága alatt tisztségeket töltött be a nagyenyedi egyházmegyében, illetve az erdélyi egyházkerületben.

„Virágzásban van a vallásos élet Harasztoson” – jegyezte föl a nagyenyedi egyházmegye vizsgálóbizottsága az 1851. február 22-én tartott vizitációja alkalmával. A felvett jegyzőkönyv igényes lelki munkáról és rendezett közösségi életéről tanúskodik. A gazdasági mutatók is pozitív képet festettek a harasztosi gyülekezetéről.⁵

Az egyházmegye vizsgálóbizottsága 1852. február 2-án látogatta meg újból Harasztos református közösségét. A vizsgálatot megörökítő jegyzőkönyv azt tükrözi, hogy Basa Mihály szolgálata Harasztoson gyümölcsöző volt. Élénk lelki élet zajlott, s emellett a helybéli oktatás-nevelés is sikeres volt. Az iskolába hatvanöt, többnyire fiúkból álló tanuló járt, akiket a tanító mellett egy segédtanító, Tatár Zsigmond is oktatott; őt az egyházmegyei bizottmány erősített meg szolgálatában a helyi egyházi tanács kérésére. Lakhatását és megélhetését egy kifejezetten erre a célra létrehozott alapítvány biztosította. Ennek kurátorai, Nagy György, Barta János, Horvát György, Otsvári József, Tatár István évenkénti adakozás által biztosították működését. Az ő adományuk értéke személyenként és évente 125 forint volt.⁶ Az alapítvány működése felett Basa Mihály lelkipásztor is őrködött. Közösségépítő szolgálatát az 1853. február 25-én⁷ és az 1854. február 22-én felvett jegyzőkönyvek is összefoglalták.⁸

Bő egy évtizeddel később az 1865. február 20-án felvett vizitációs jegyzőkönyvben is pozitív megállapításokat lehet olvasni. Az egyháztanács egybehangzó nyilatkozata szerint „az istentiszteletek megtartása a legnagyobb vallásos buzgósággal s hivatalos pontossággal napi renden vagyon a híveknek lelki építésére”. A jegyzőkönyv azt is rögzítette, hogy a buzgó lelki élet a napi rendszerességgel tartott istentiszteleteknek is köszönhető, és külön kiemelte a bibliamagyarázatos alkalmakat.⁹ Azt is megtudjuk, hogy az egyházközség egy ingatlant vásárolt 1864-ben,

³ A Nagyenyedi Református Egyházmegye levéltára, Nagyenyedi (EnyedEhmLvt) – I. 1. – 6.

⁴ Zoványi Jenő: *i. m.* 55.

⁵ EnyedEhmLvt, I. 2. – 64–65.

⁶ EnyedEhmLvt, I. 76. – 20.

⁷ EnyedEhmLvt, I. 3. – 14–15.

⁸ EnyedEhmLvt, I. 3. – 27–28.

⁹ EnyedEhmLvt, 13/12, 113.

amelyet bérbe adtak, és a jegyzőkönyv felvételekor már jövedelmet hozott.¹⁰ A főtanító javadalmazására nyereséges magtári alapot hoztak létre, amely egyben a közösség számára is előnyös volt.¹¹

Basa Mihály, az esperes

A Nagyenyei Református Egyházmegyében 1850. április 16–17-én megtartott parciális zsinat fennmaradt jegyzőkönyvi kivonata egyházmegyei főjegyzőként említi Basa Mihályt. A nagyenyei egyházvidék már 1845-ben megválasztotta erre a tisztségre, ugyanis Király Mihály esperes „gyengélkedő egészsége miatt” nem tudta ellátni az egyházmegyei vizsgálóbizottság elnöki feladatkörét.¹² (Főjegyzővé választásának időpontjáról a róla szóló első tanulmányban is szóltunk.¹³) Az 1850. április 16–17-én megtartott parciális zsinat számba vette azokat a károkat, amelyek az egyházmegyét érték az 1848–49-es szabadságharc alatt. Beszámolt a nagyenyei egyházközség pusztulásáról és a harasztosi gyülekezet helyzetéről is. A zsinat megbízta, hogy szálljon ki a székelyföldvári egyházközségbe, tisztázza az ügyiratok adminisztrációja terén felmerült gondokat.¹⁴ A lelkipásztori kar nagyra értékelte a gyülekezetekben kifejtett szolgálatát, és 1855-ben a Nagyenyei Református Egyházmegye esperesévé választották. Megbízatását példaadó felelősséggel, körültekintéssel és szeretettel látta el. Sándor János ezér mint példaképre hivatkozik Basa Mihály temetésén elmondott beszédében.¹⁵

Esperesként számos olyan helyzettel kellett szembenéznie, amely bölcsességet, bátorságot, elkötelezettséget, felelősségtudatot igényelt. A levéltári adatok szerint a személyi, a kisközségi, a nemzeti és a részben politikai kérdésekben is egyházvédői szolgálatot végzett. Az 1857–1858-as évek parciális zsinatainak jegyzőkönyvei bepillantást engednek Basa Mihály esperesi szolgálatának kihívásaiba.

Hivatali újjászervezés

A fennmaradt levéltári adatok arról tesznek tanúságot, hogy Basa Mihály lelkipásztor-esperes közösségi és hivatali újjászervező munkát végzett. Odafigyelt a megpróbált nagyenyei egyházvidék valamennyi egyházközségére, tagjaikat szá-

¹⁰ EnyedEhmLvt, 13/12, 114.

¹¹ EnyedEhmLvt, 13/12, 116.

¹² EnyedEhmLvt. Protokollumok, Iy/5, 290.

¹³ Ld. Imre Jenő László: Lelkipásztori sors a 19. században. Basa Mihály református lelkész szolgálata. I. In: *Református Szemle* 118. (2025/1), (83–94) 88.

¹⁴ EnyedEhmLvt, I. 1, 9.

¹⁵ Sándor János: Emlékbeszéd nt. Basa Mihály felett. In: *Egyházi és Iskolai Szemle* [Nagyenyed], III. évf. 24. sz., 1878. jún. 6., (3–14) 13., 14.

montartotta. Lépésről lépésre segítette és építette ki a gyülekezetek gazdasági és adminisztrációs tevékenységeit. Negyedévi rendszerességgel, alkalmanként pedig havonta szervezte meg az egyházmegyei közzsínatokat. Ezek a parciális zsínatok az egyházi közügyek megoldására is alkalmasak voltak, és természetesen elősegítették a lelki élet megszervezését is. Az 1857. január 13-án Felvincen tartott parciális zsínat jegyzőkönyve „prosenior” címmel említi Basa Mihályt.¹⁶

Figyelmet szentelt az egyházi iratok, a könyvek, a levelek és a levéltári dokumentumok megfelelő tárolására, rendszerezésére és állaguk megóvására, és gondoskodott arról, hogy Király Mihály esperes könyvtára, amelyet az egyházvidékre testált,¹⁷ illetve az egymázmegye tulajdonát képező traktátusok, iratok, levelek, és levéltári iratok megőrzése is megfelelő legyen.¹⁸ A Székelykocsárdon tartott tanácsülésen hozott határozat szerint Marosdécse adott otthont az egyházmegyei levéltár és könyvtár számára, s ennek megtervezője, kivitelezője és gondnoka Vásárhelyi Mihály lett. Minden egyházközség részt vállalt a könyvtár kialakításában. Azt is elhatározták, hogy az évenkénti egyházi vizsgálat alkalmával minden egyházközség vezetőségének figyelmébe ajánlják könyvtár fenntartásának és bővítésének ügyét.¹⁹ Az 1858-ban tartott felvinci zsínaton Basa Mihály benyújtotta a könyvtár működtetésére készített „szabályprojektum”-át,²⁰ az 1858. október 5-én tartott egyházmegyei gyűlésen pedig már bejelentette, hogy a levéltár elkészült, és a regestrum átvételével a fő- és aljegyző lelkipásztorokat bízta meg.²¹

1857-ben templomszentelést tartottak Székelykocsárdon, ezt követően pedig egyházmegyei közzsínatot. A közzsínat tagjai ekkor indítványozták, majd határozták el, hogy a többi egyházmegyéhez hasonlóan minden egyházközségnek aranykönyvet kell készíttetnie a rendkívüli adományok megőrkítése céljából. A könyvnek díszesnek kellett lennie, borítóját pedig egy bibliai igevers kellett ékesítse. Az adományokat az időpont és adakozó személy nevének feltüntetésével kellett bejegyezni az aranykönyvbe.²²

Az 1857. augusztus 12-én Aranyosegerbegyen tartott egyházmegyei közzsínaton vetődött fel annak gondolata, hogy az ilyen alkalmaknak ne csak Nagyenyed, Torda, Aranyosgerend és Aranyosegerbegy adjanak otthont, hanem más egyházközségek is. Ennek érdekében hangzott el az a javaslat, hogy egy fogalmazványban kellene felkérni a tehetősebb nemeseket, hogy támogatásuk felaján-

¹⁶ EnyedEhmLvt, 1a/8, 1.

¹⁷ EnyedEhmLvt, 1a/8, 3. (7. pont).

¹⁸ EnyedEhmLvt, 1a/8, 18.

¹⁹ EnyedEhmLvt, 1a/8, 29. (10. pont), illetve 1a/8, 60-61 (17. pont).

²⁰ EnyedEhmLvt, 1a/9, 4 (4. pont).

²¹ EnyedEhmLvt, 1a/9, 16 (19. pont).

²² EnyedEhmLvt, 1a/8, 28 (7. pont).

lásával, illetve a zsinat meghívásával és vendégül látásával tegyék lehetővé az ilyen jellegű alkalmak kisebb egyházközségekben való megtartását. Miután a zsinat összeállította a számításba vehető 44 birtokos névsorát, megbízták Basa Mihály esperest, hogy a zsinat felkérését juttassa el a megnevezett személyekhez.²³ Basa Mihály a következő levelet fogalmazta meg:

„A keresztyén vallás lényegében fekszik, hogy ez az embert mennyi polgárává képzőleg az erkölcs tökély útján szüntelen elébb vezesse. Az időben megállni annyi lenne, mint attól elmaradni, s így a lassú enyészet martalékul esni. Őseink Anyaszentegyházunk szerkezetét az evangéliumi tökély alapján létesítették, s nekünk is szent kötelességünk az ő példájok szerint nem csak az anyagot gyarapítani, de az alakot is a kor igényeihez idomítani. Azon templom, melyről Pál apostol azt mondja, »hogy az mi magunk vagyunk«, nincs bevégezve. Ez az időben kezdődik, s az öröklétben végeztlenül tovább folytatódik. Minden emberi törekvésnek arra kell tehát irányoltatnia, hogy e célra minden nemzedék egy porond szemet tegyen.

Ily szellemben 1858-ban ezen nagyenyedi egyház vidékben közzsinat fog tartatni. Minden innepélyesség anyagi külsőségeket veszen igénybe. Ezeknek lehető fedezésére felkérjük méltóztasson szokott kegyessége szerint bármi részben is a szent ügy pártolásához járulni. Nagy becsű kegyeibe Egyházvidékünket ajánlva változhatlan tisztelettel örökünk nagy.”²⁴

A gyakorlat nem volt idegen a nagyenyedi egyházmegyében, hiszen egy másik jegyzőkönyv arról számolt be, hogy báró Löwenthal Sámuelné gróf Kun Kata nagyobb értékű adománnyal támogatta az egyházmegyei közösséget.²⁵

Egyházszervező munkásságához tartozott a birtoklevelek és tulajdonjogok tisztázása is. A 363/1857-es püspöki leirat arra hívta fel a közösségek figyelmét, hogy a birtokívek hiányosak és pontatlanok, továbbá tesztifikálásuk sem történt meg. Ezért mindezekre sürgős megoldást kellett keresni. A leirat nyomán Basa Mihály felismerte, hogy az írott egyházi tulajdoni lapok megléte és felmutatása által valamennyi gyülekezet biztonságban tudhatta egyrészt épített, másrészt megnyert örökségét. A birtoklevelek másolatát bekérte és az újonnan kialakított egyházmegyei levéltárba helyezte megőrzés és tájékozódás végett.²⁶

Bodola Sámuel püspök a 796/1857-es leiratában közölte az egyházmegyékkal, hogy az egyházi főhivatal egy névkönyv elkészítését és kiadását tervezte 1857-re.

²³ EnyedEhmLvt, 1a/8, 46–47 (6. pont).

²⁴ EnyedEhmLvt, 1a/8, 47–48 (6. pont).

²⁵ EnyedEhmLvt, 1a/9, 3 (4. pont).

²⁶ EnyedEhmLvt, 1a/8, 53 (1. pont) és EnyedEhmLvt, 1a/8, 84 (5. pont).

Basa Mihály támogatólag terjesztette a püspök leiratát a nagyenyedi egyházvidéki közzsínata elé. A névkönyvnek tartalmaznia kellett az egyházmegye hivatalnokainak nevét; azoknak a közigazgatási kerületeknek adatait, amelyekhez az egyházközségek tartoztak; az anya- és leányegyházközségek címtárát; a lelkipásztorok, segédlelkészek, iskolamesterek névsorát és az iskolák diákjainak nemek szerinti megoszlását. Az esperesek és az egyházmegyei tanácsok külön jegyzetekkel is el láthatták az elkészülő névkönyvet.²⁷ Basa Mihály esperes és a nagyenyedi egyházvidéki tanács elkészítette a kért kimutatást. Eszerint a Nagyenyedi Református Egyházmegye 1858-ban 19 031 tagot tartott nyilván; az iskolaköteles diákok létszáma pedig 1912 volt, ebből 1358 diák vett részt a tanítási folyamatban.²⁸

Basa Mihály több magyarázó jegyzetet fogalmazott meg, illetve összefüggést mutatott ki. Ezeket a jegyzőkönyv hiteles közlésében is olvashatjuk:

„A nagyenyedi reformált egyházmegyében papi állomás és így anyaegyházközség Nagyenyeddel együtt (mely eklésia püspöki vizsgálat alatt lévén szoros értelemben nem tartozik az egyházmegyéhez) van 32. Ezek közül Szászújfalú, Marosszentkirály, Gombás, Csúcs, Hadrév, Túr mind népesség, mind jövedelem tekintetében nagyon gyenge állapotban vannak. A tanítás a két Tordán, Nagyenyeden, Felvinczen feltűnőbb sikerrel foly.

Nem lesz érdektelen ezen egyházmegye legközelebbi múltjára a népesedést és anyagi állást illetőleg visszatekinteni.

A) A népességet illetőleg

1848 és 1849-ben a fellázadt szenvedélyek áldozatul estek:

1. Szászújfaluban 7
2. Marosszentkirályon 5
3. Felenyeden 4
4. Nagyenyeden 500
5. Miriszlón 7
6. Oláhlapádon 9
7. Décsén 13
8. Felvinczen 70
9. Székelyföldváron 6
10. Székelykocsárdon 60
11. Marosaknaújváron 35
12. Nagylakon 90
13. Gerendkeresztúron 102

²⁷ EnyedEhmLvt, 1a/8, 73–74 (2. pont).

²⁸ EnyedEhmLvt, 1a/8, 74–76 (2. pont).

- 14. Harasztoson 11
- 15. Tordán 3
- 16. Aranyosgyéresen 1
- 17. Aranyospolyánban 5

Összeg 921

És így a felbőszült nemzetiség láncsái alatt ez egyházmegyéből csaknem 1000 védtelen öregek és csecsemők hullottak el.

B) A vagyont illetőleg

Ez egyházmegyei községek nagyobb része az említett gyászos emlékű időkben anyagilag is tetemes veszteséget szenvedett.

Tizenöt egyházközség csaknem a legtehetősebbek fosztattak meg úrasztalára való gazdagon aranyozott ezüst régiségükért alig megbecsülhető klenódiumaiktól, pénzeiktől, kötveleleiktől.

Nagyenyeden papi iskola, házak lángok martalékai lettek. A templomban orgona, korona, padok, karok, összeromboltattak. Egyedül ezen egyetlen község károsodása túlhaladja a 20 ezer p[engő]forintokat.

Felvinczen kő kövön nem maradt. Siralm I. 1–4: *Pusztá lett a város, mely bővölködik vala sok néppel, Sionnak utcái sírtak*, mert az istentelen elrontotta a házat, melyet nem ő épített. Jób XX. 19.

Ez egyházközség vesztesége 15 ezer p[engő]forintokra becsültetett.

Nem vagyunk képesek minden egyes eklézsiák házait külön-külön felmutatni; hanem azt bizonynyal állíthatjuk, hogy ezen egyházmegyében az összes rombolás több kárt okozott 60 ezer p[engő]forintnál.

Azonban az isteni gondviselés, mely magát annyiszor szokta a nyomorokban megdicsőíteni s a szegény halandóhoz a legnagyobb ínségben van legközelebb, erőt, buzgalmat, öntött a hívekbe, s a megrongált egyházközségek kezdenek lábadozni.

- a. Nagyenyed – templomot, paplakot, iskolát kijavíttatott, melyre eddig elé 6 ezer p[engő]forintnál többet költött.
- b. Décse – templomát megépítette s haladásnak naponta szép jelét adja.
- c. Felvincz – templomra, paplakra, iskolára 5 ezer p[engő]forintnál többet áldozott.
- d. Székelykocsárd – megrongált romladozó templomára egyes hívei buzgal mából 3 ezer p[engő]forintot költött s abba drága új orgonát készíttetett.
- e. Székelyföldváron – az Egyházközség pénztárából új templom épült.
- f. Nagylak – templomát renoválta s elégett paplaka helyett újat épített.
- g. Magyarbükös – a hallgatók buzgalma által saját erején templomára kétezer p[engő]forintot fordított.

- h. Szentmihályfalva – új orgonát készíttetett az elrablott helyett.
- i. Aranyospolyán – derék paplakot emelt.
- j. Egerbegy – újonnan bádогоzott tornyával adta jelét életrevalóságának.
- k. Otorda – elveszett dézma negyedét javainak gondos kezelése által nőtte ki. Csaknem mindenütt haladás és életjelenség észrevehető!

Az események előtt az egyházközségek javai semmi nemű adókkal nem terheltettek. Az új rendszer behozatalával a csupa adó annyira megy fel, mint az előtt a rendes jövedelem. Ezt fokozni nem kevés küzdelemmel lehetett. Az önrész elszívargó csatornáit köz forrásra vezetni és ennek hydra fejét egyházi kormányzat útján megtörni kellett, hogy az egyház szebb jövőnek nézhessen elibe.

Merészség lenne azt állítani, hogy egyházközségeink tetőpontra emelkedtek volna. Ezt megcáfolnák sok pangásban levő iskoláink, romladozó templomok, paplakok, melyeknek kiűjtására sok idő tetemes áldozat s költség igényeltetik. Azonban annyi áll: hogy híveink nagyobb része éber őrködés alatt erkölcsi tunyaságából feleszmélni s helyzetének csak önmagából kifejezhető jobbulását érezni kezdte – s ha a világi főgondnok csak az egyházmegyei esperesi hivatalnak tanács befolyás által segéd kezét nyujtándnak – táplál a remény: hogy a nehéz napok dorgálását kiállva a szenvedések fája a meglegedés édes gyümölcseit fogja megteremni s a hullámok vészei között hányatott hajó békés révpartra fog kikötni és a koronás próféta háladalát – *Jertek és lássátok Istennek csuda dolgait, csudálatosok az ő cselekedetei az emberek fiaihoz* – Zsolt LXVI. 5 – elénekelhetjük.”

A részletes beszámoló az elkészítő esperes alaposságát példázza.

Bodola Sámuel püspök a 818/1857-es leiratában az anyakönyvelés teljes körű újjászervezését kezdeményezte, és a megújított formájú és tartalmú keresztelési, esketési és elhalálozási anyakönyvek pontos számát kérte felterjeszteni.²⁹ Basa Mihály üdvözölte a kezdeményezést, és azonnal feladata ellátásához fogott.³⁰

Basa Mihály lelkesen közölte az egyházmegyei tanáccsal a 845/1857-es konzisztórium leiratot, amelyben arra kérték a lelkipásztorokat, hogy véleményezzék az újonnan elkészített konfirmációi kátét. Basa Mihály személyesen gyűjtötte be a megjegyzéseket. Emellett szakbizottságot is megszervezett a kátéoktatás új tananyagának alapos átvizsgálása érdekében. Ennek a tagjai id. Szász József, Hegedüs Lajos, Salamon István és ő maga volt.³¹

Mivel több lelkipásztor nem megfelelő minőségű és nagyságú papírra jegyezte le és terjesztette elő a szerződéseket, kötleveleket és egyéb iratokat, Basa Mihály azt indítványozta, hogy minden új kötvényt az egyházmegye által megnyitott új

²⁹ EnyedEhmLvt, 1a/8, 81 (3. pont).

³⁰ EnyedEhmLvt, 1a/8, 82–83 (3. pont).

³¹ EnyedEhmLvt, 1a/8, 86–87 (9. pont).

jegyzőkönyvbe vezessenek be. Ezt a munkát az egyházmegye jegyzője végezte el, mellé pedig egy határozatjegyzék is készült.³²

Basa Mihály helyesnek tartotta azt a kezdeményezést is, amely szerint valamennyi egyházmegyei tanácsülés jegyzőkönyvét a soron következő gyűlés elején volna szükséges felolvasni. Erre nézve határozat is született, amelyet a teljes egyházvidék egyhangúlag támogatott.³³

Mindezekben az egyházközségi és egyházmegyei hivatali és közügyi élet szakszerű megszervezését láthatjuk lépésről lépésre kibontakozni. Basa Mihály esperes hozzáértéssel és nagy elköteleződéssel látta el hivatali teendőit.

Községi újjászervezés

Basa Mihály esperesi szolgálatának egyik kimagasló értéke a közösségépítés előmozdítása volt. Tudatosan törekedett a kis, valamint közepes lélekszámú gyülekezetek gondozásának előmozdítására. Szót emelt, ha hanyagságot észlelt a leányegyházközségek lelki vezetése terén. Fájlalta, hogy „vallásos vigasztalást nem kapnak”, és hogy „nemzeti nyelvüket elfeledik”. Következtetését ekként fogalmazta meg: „idegen istenekhez folyamodnak”. Ezért a lelkipásztor javaslatára a közzsínat elhatározta a gyülekezetek átszervezését és a leányegyházközségek fokozottabb gondozását.³⁴

A 19. századi erdélyi magyarságnak szembe kellett néznie a területi-közigazgatási átszervezésekkel, amelyek az egyházközségi szerveződések is érintették. Ezért a Basa Mihály vezette egyházvidéki tanács azt kezdeményezte, hogy a gyülekezeti szerveződés a továbbiakban is a régi egyházi hagyományoknak megfelelően történjék, illetve hogy ne szakadjanak szét a már egységbe szövődött anya- és leányegyházközségek. Ebben a vonatkozásban indítványt fogalmaztak meg, és jóváhagyásuk végett az egyházi főtanácshoz terjesztették fel.³⁵

Márkodi Siklódi Ferenc úgy mutatja be Basa Mihályt a Felvincről készült monográfiájában, mint aki aktív és cselekvésre sürgető esperes, mivel egyházmegyei körözüvényt adott ki arra nézve, hogy a felvinci új iskolaépületben minél hamarabb beindulhasson az oktatás: „az iskola beállításának ideje eljövén, november 20-ig beállítandó és a tanítás megkezdendő”.³⁶ Majd más irataival és tanácsulési

³² EnyedEhmLvt, 1a/8, 147 (11. pont).

³³ EnyedEhmLvt, 1a/8, 134–135 (1. pont).

³⁴ EnyedEhmLvt, 1a/8, 57 (10. pont).

³⁵ EnyedEhmLvt, 1a/8, 1 (11. pont).

³⁶ Márkodi Siklódi Sándor, id.: *Felvinc. Emlékezetre méltó dolgok*. Maiko Könyvkiadó, Bukarest 1999, 92.

határozatokkal is támogatta a felvinci közösséget az új épület berendezésének, a pedagógusok kiválasztásának és a pályázásoknak folyamatában.³⁷

Basa Mihály esperesnek és az általa vezetett tanácsnak számos gyülekezeti gonddal kellett szembenéznie. A püspöki hivatal 528/1857-es leiratában arról nyújtott tájékoztatást, hogy az Istvánházán szolgáló lelkipásztor, Nagy Domokos folyamatosan elmulasztotta szolgálatait a cintosi tanyán. A püspöki hivatal Basa Mihályra bízta özvegy báró Kemény Miklósné írásban letett panaszának kivizsgálását.³⁸ Az 1857. szeptember 21–22-én Felvincen zajló részleges zsinaton elnöklő esperes felszólította az istvánházi lelkipásztort az ellene elhangzó vádak megmagyarázására. A lelkipásztor arra hivatkozott, hogy megválasztásakor az egyházközség tagjai egyáltalán nem szóltak a Cintos-tanyán esedékes szolgálatairól. Basa Mihály javaslatára az istvánházi lelkipásztort megfeddtek mulasztásai miatt, és elrendelték, hogy minden harmadik vasárnapon végezzen szolgálatot a Cintos-tanyán. Basa Mihály arra szólította fel a tanyavilág birtokosait a parciális zsinat nevében, hogy minden lehetőséget fontoljanak meg és használjanak fel a lelkipásztor szolgálatának elősegítése érdekében; a püspöki hivatal számára pedig tájékoztatást fogalmazott meg, amelyben egyúttal az egyházközségek alapos át- és megszervezését kérte.³⁹

Basa Mihály esperesnek olykor nehéz döntéseket kellett meghoznia. Legfőbb szempontja az egyház védelme, Isten országának építése volt. A csekelaki egyházközség vezetősége eladott egy erdőterületet. A vásár bevételét, a 720 forint 20 krajcárt ifj. Szász József magyarózdi lelkipásztor őrizte.⁴⁰ A csekelaki gyülekezet vezetősége ellen többször is felmerült a hűtlen kezelés vádja, sőt az egyházvidék tanácsának számos lopásról volt tudomása. A helyi lelkipásztort is kirabolták több rendben, és a lelki-egyházi életet is megcsúfolták. Ezért a tanács döntése alapján a szomszéd közösség lelkipásztora őrizte az eladott erdő árát. Ifj. Szász József magyarózdi lelkipásztornak kötelességévé tették a pénz megőrzését, illetve azt is, hogy minden költségről tájékoztatnia kell az esperesi hivatalt.⁴¹ A helyzetet Bodola Sámuel püspök 634/1857-es leirata tetézte, amelyben arról tájékoztatta Basa Mihály esperest, hogy a csekelaki közösség tagjai panaszt emeltek a gyülekezet lelkipásztora, Benedek Dénes ellen. Ezért kivizsgálást rendelt el.⁴² Ennek eredményéről még nincsenek más, kiegészítő jegyzőkönyvi adataink. A jegyzőkönyvből viszont megtudjuk, hogy az 1858. június 16-án Nagyenyeden tartott

³⁷ Márkodi Siklódi Sándor, id.: *i. m.* 108–109.

³⁸ EnyedEhmLvt, 1a/8, 57–58 (11. pont).

³⁹ EnyedEhmLvt, 1a/8, 58 (11. pont).

⁴⁰ EnyedEhmLvt, 1a/8, 190 (2. pont).

⁴¹ EnyedEhmLvt, 1a/8, 49 (8. pont).

⁴² EnyedEhmLvt, 1a/8, 61 (18. pont).

rendkívüli egyházvidéki zsinati ülés alkalmával Szász József magyarózdi lelkipásztor átadta az általa őrzött pénzt a gyülekezet gondnokának, Szász Jánosnak a csekelaki romos templom feljavítására. Az átadásról született dokumentumot Péterfi Károly számadó gondnok is aláírta az átadó és átvevő felek mellett. Így a Basa Mihály vezette egyházmegyei gyűlés a lehető legjobb döntést hozta meg a gyülekezet, a lelkipásztor és az egész egyházmegyei közösség számára.⁴³

Basa Mihály esperes más egyházközségek gondjait is kezelte, illetve megoldotta. Sebestyén Áron maroscsesztvei lelkipásztor 1857-ben arról tett írásos panaszt, hogy az egyházközség tagjai már két éve nem fizették ki a képét. Az esperes határozott levelet fogalmazott meg az egyházmegyei tanács nevében, és felszólította a maroscsesztvei híveket, hogy még a soros vizitációt megelőzően tegyenek eleget egyházuk iránti kötelességüknek, különben a törvény büntető szigorával kell szembesülniük.⁴⁴

1856 novemberében Sennor August, a Nagyenyei járás császári-királyi vezetője önkényesen szelte ketté a szászújfalusi temetőkerítést. Noha a temetőkerítés mindig a magyar református egyházközség birtokát képezte, a leválasztott temetőrészt a görögkeleti közösségnek ajándékozta. Az egyházmegyei tanács elnökeként Basa Mihály a fő egyházi hatósághoz fordult segítségért. Addig is, míg a zsinat döntést hozott, Basa Mihály feladata a felügyelet volt.⁴⁵

A lelkipásztorok pásztora (esperese)

Esperesi szolgálatának egyik első lelkészválasztási ügye Miriszlón zajlott, ahol a lelkészi állás Bányai László lelkipásztor halálával üresedett meg. Mivel fia, Bányai János sokat szolgált Miriszlón idős édesapja helyett, a gyülekezet választása reá esett.⁴⁶ Az iratok azt tükrözik, hogy a gyülekezet tiszteletet érzett az idős lelkipásztor családjá iránt, és reménykedett abban, hogy fia ugyanolyan hűségesen fogja végezni a szolgálatokat, mint azt már addig tapasztalták, és bíztak Basa Mihály esperesben, aki szintén jónak látta Bányai János megválasztását.⁴⁷ A választás jegyzőkönyve 1857. december 28-án kelt. A jegyzőkönyvi kivonat, amelyet Vásárhelyi Mihály, Bodrogi Sámuel mint kirendelt papi biztosok, valamint Sz. L. Gáll Károly császári királyi segéd asszisztor hitelesített, a választás szabályszerű-

⁴³ EnyedEhmLvt, 1a/8, 190 (2. pont).

⁴⁴ EnyedEhmLvt, 1a/8, 59 (14. pont).

⁴⁵ EnyedEhmLvt, 1a/8, 13 (5. pont).

⁴⁶ EnyedEhmLvt, III. g/Miriszló – 32, 1.

⁴⁷ EnyedEhmLvt, III. g/Miriszló – 32, 5–6.

ségét erősítette meg.⁴⁸ A gyülekezet felterjesztő levelét nyolc presbiter (kebelbeli tanácsos) és Szőke Márton megyebíró írta alá.⁴⁹

A Basa Mihály által vezetett egyházvidék parciális zsinata és tanácsi ülése előtt a maroscsúcsi hívek panaszt nyújtottak be Lőthe József lelkipásztoruk szolgálati mulasztásai miatt, hogy tudniillik hétköznapi egyáltalán nem tartott istentiszteletet, a hétvégi alkalmak botrányba fulladtak hanyagsága miatt, és annak ellenére, hogy az iskolai oktatásért külön kepe illette meg, azt folyamatosan elmulasztotta. Basa Mihálynak ebben az ügyben is intézkednie kellett.⁵⁰ Lőthe József lelkipásztor helyzete többször is terítékre került, aki látszólag ugyan együttműködött az ügyét kivizsgáló bizottsággal, valójában azonban semmit nem tett, és azt hozta fel a maga védelmére, hogy mind ő, mind felesége súlyos beteg, ezért sem tudott az exmissziós indítványozás lehetőségével élni. A székbírók elfogadták indokait, azonban egy részletesebb tanúvallomás után a megoldás megkeresésére szólították fel.⁵¹

Lőthe József ügyének alapos megtárgyalására 1858. június 16-án került sor a Nagyenyeden tartott egyházmegyei vizsgálattal egybekötött zsinaton. A gyűlésen Basa Mihály elnökölt. Ebben az esetben Sándor János lelkipásztor volt a közfelperes, akit az egyházmegyei elnökség a tények alapos kivizsgálásával és ismeretetésével bízott meg. Sándor János elmondta, hogy 1858. április 13-án szállt ki a maroscsúcsi gyülekezetbe, ahol a hívek elpanaszolták, hogy Lőthe József, aki negyedik éve lelkipásztora a gyülekezetnek, rendetlen életmódot folytat, a szolgálatok tekintetében sok mulasztás terheli, s emiatt a közösség vallásos és a lelki élete annyira lehanyatlott, hogy már a szétesés veszélyeztetni. A szeszes italok mértéktelen fogyasztása annyira károsította lelki és testi egészségét, hogy viselkedése már többször is közbotrányt okozott. Az egyházi ünnepeket is összetévesztette, a templomi szolgálatokat rövidebb-hosszabb ideig elhanyagolta, és nem foglalkozott a maroscsúcsi gyermekek oktatásával és nevelésével sem. A közösség a nemzeti értékeket is elfeledte (az anyanyelv használatát is), mivel hiányzott a közösség kovácsa. Egyházközségének hűtlen őre volt. Az évenkénti ellenőrzések alkalmával kiderült az a tetemes hiány, amellyel megkárosította gyülekezetét. Hanyagsága és gondatlansága miatt nemcsak az egyházi előjáróság vonta felelősségre, hanem az állami hivatalok is.⁵²

Az 1858. május 10-ére megszervezett vizsgálati napon a maroscsúcsi közösségből kilenc tanú vallotta egybehangzóan a Lőthe József ellen felhozott vádakát,

⁴⁸ EnyedEhmLvt, III. g/Miriszló – 32, 3.

⁴⁹ EnyedEhmLvt, III. g/Miriszló – 32, 4.

⁵⁰ EnyedEhmLvt, 1a/8, 17

⁵¹ EnyedEhmLvt, 1a/8, 147 (9. pont).

⁵² EnyedEhmLvt, 1a/8, 185–187 (1. pont).

s ugyanakkor a közfelháborodás tényét.⁵³ A bepanaszolt lelkipásztor előbb tagadta a vádak valóságát, majd exmisszióra kért engedélyt. Jóváhagyták kérését, de arra hivatkozva nem élt a lehetőséggel, hogy súlyosan beteg feleségét nem hagyhatta felügyelet nélkül; és azt kérte, hogy családi gondjai, megromlott egészségi állapota és nehéz anyagi helyzete miatt nyújtsanak számára segítséget. Kijelentette, hogy vádlói egyben tanúi, sőt hívei is voltak. Ezért abban a gyülekezeti közösségben immár eredményes szolgálatot végezni képtelenség lenne. Lőthe József végső kérése az volt, hogy egy másik gyülekezetbe való helyezésével segítsenek neki továbblépni gondjai megoldásának útjára.⁵⁴ A székbírák alaposan megfeddték, ő pedig reverzális nyilatkozattal kötelezte el magát eddigi vétségeinek elkerülésére, és a maroscsesztve-miklóslaki egyházközségbe helyezték át. Ezzel az ügy nem záródott le, ugyanis a vizsgálati ülés kimondta, hogy amennyiben Lőthe József lelkipásztor nem változik meg, a fegyelmi vizsgálatot újra megnyitják, és súlyosabb döntést lesznek kötelesek hozni. Mindazonáltal kifejezték abbéli reménységüket is, hogy a környezetváltozás elősegíti a lelkész belső megjobbulását. Az egyházmegyei vizsgálóbizottság határozatát mindkét fél elfogadta, és Basa Mihály a generális zsinat elé terjesztette azt.⁵⁵ Az alperes lelkipásztor a csúcsi parókián maradhatott az 1858-as esztendő végéig, hogy betakaríthassa az őszi és a tavaszi vetést. A képét a gyűlést követően nem vehette át.⁵⁶

Lakatos István nagylaki lelkipásztor az egyházközség gondnoka ellen emelt panaszt amiatt, hogy önfejű döntéseket hozott a lelkipásztor vagy a presbitérium, esetleg az egyházvidéki tanács véleményének fogyelembe vétele nélkül. A gyülekezetben bevett összegeket nem adta át és nem is helyezte az egyházközség ládájába. A közösség véleményét mellőzte, és a lelkipásztort megvetette. Az iskolamester pedig mindvégig támogatta helytelen eljárását. Az egyházközségi gyűléseken nem jelent meg, hanem külön tanácskozásokat szervezett. A megrongált épületek tartozásához nem járult hozzá. Basa Mihály az egyházi törvény pontos cikkelyének megnevezésével köteleztette hivatalból a nagylaki gondnokot, hogy teljesítse Isten és a közösség előtt felvállalt kötelezettségeit, és térjen jobb belátásra.⁵⁷

Az 1857. április 15-én Tordán tartott egyházvidéki gyűlésen Basa Mihály elnökölt.⁵⁸ Amikor egyebek mellett megemlékeztek az elhunyt Benkő Dániel lőrincrévei lelkipásztorról, Basa Mihály az elhunyt özvegye és árvái ügyében szólalt fel. Ugyanis az özvegy a közösség együttérző támogatását kérte a szorult helyzet-

⁵³ EnyedEhmLvt, 1a/8, 187–188 (1. pont).

⁵⁴ EnyedEhmLvt, 1a/8, 188–189 (1. pont).

⁵⁵ EnyedEhmLvt, 1a/8, 189–190 (1. pont).

⁵⁶ EnyedEhmLvt, 1a/9, 6 (13 pont).

⁵⁷ EnyedEhmLvt, 1a/8, 59 (15. pont).

⁵⁸ EnyedEhmLvt, 1a/8, 10.

be került család számára. Az egyházmegyei tanács úgy döntött az egyházvidéki gyűlés jegyzőkönyvének 1857/4-es pontja értelmében, hogy az özvegy a parókián maradhat, és a lelkészi fizetésre, illetve kamatokra jogosult a kegyeleti idő lejártáig.⁵⁹

A Tordán tartott szinódus alkalmával került terítékre az a visszaélés, hogy némely egyházközség elmulasztotta több fontos illeték befizetését, így például az özvegyek és árvák segítő intézetének támogatására kirótt hozzájárulást, s ezzel a gyámintézet működését és az ott élők mindennapjait károsították meg. Basa Mihály elnöklete alatt határozott döntés született: azonnali hatállyal felszólították azokat az egyházközségeket, amelyek elmulasztották a gyámintézetek támogatására kirótt járulék befizetését, hogy 15 napon belül folyósítsák annak első részletét. Az elmaradások második részletét minden egyközség köteles befizetni még annak az esztendőnek ősszel esedékes egyházmegyei tanácsüléséig.

* * *

1859-ben a marosvásárhelyi közzsinat délelőtti istentiszteleti alkalmán Basa Mihály esperes prédikált a Mt 6,10 alapján.⁶⁰ 1866-tól kezdve az erdélyi egyházkerület közügyigazgatója volt.⁶¹

Sándor János így foglalta össze Basa Mihály lelkipásztori, esperesi és egyházkerületi szolgálatát:

„Esperessége alatt egyházmegyéjében 7 templom, 8 papi lak egészen újra építtetett; 9 templom, 7 papi lak romjaiból újjá alakítottatott; számos iskolaépület is szereltetett fel, magtárak, bortárak alakultak, s általán az egyházi vagyon összege, a nyomasztó idők dacára, jelentékenyen emelkedett.”⁶²

A polgárháború pusztításának nyomait szorgalommal és közösségi összefogással igyekezett minél inkább eltüntetni. Népének felemelése és az ifjak oktatása, nevelése volt a legfontosabb célja.

Basa Mihály esperes emberi és lelkipásztori nagyságát jelzi az is, ahogyan néhai elődjéhez, Király Mihályhoz és annak emlékéhez viszonyult. Király Mihály úgy rendelkezett testamentumában, hogy szolgálati palástját bocsássák árverésre, az így nyert összeget pedig a lelkészek özvegyeinek és árváinak támogatására fordítsák. Tekintettel arra, hogy az árverésre készített sorsjegyeket vallástól függetlenül bárki megvásárolhatta, az egyházkerület vezetősége nem támogatta a palást

⁵⁹ EnyedEhmlvt, 1a/8, 12–3 (4. pont.)

⁶⁰ *Az Erdélyi Reformata Anyaszentegyház névkönyve 1866-ra*. Kilencedik évfolyam. Kolozsvártt 1866, 31.

⁶¹ Uo. 35.

⁶² Sándor János: *Emlékbeszéd nt. Basa Mihály felett*, 8.

bármilyen kézbe való kerülését. A legértékesebb, 16 forint összegű felajánlást Basa Mihály tette.⁶³

Basa Mihály 53 éven át végezte lelkipásztori szolgálatát. A nagyenyedi egyházmegyében 23 évig töltötte be az esperesi tisztséget, 1855–1878 között. 1866 és 1878 között a közügyigazgatói megbízást is vállalta az Erdélyi Református Egyházkerületben. Ezt a szolgálatát a generális direktori megbízatás előzte meg.⁶⁴

Basa Mihály 1878. május 31-én hunyt el. A harasztosi egyházközségben június 2-án búcsúztatták el, és június 3-án került sor a temetési istentiszteletre. Temetésének helyszínéről maga rendelkezett. Felvincen, szeretett gyülekezete temető-kertjében kívánt nyugalni. A gyászistentiszteleten a Nagyenyedi Bethlen Gábor diákkórus szolgált zsoltárenekléssel. Imát mondott dr. Kovács Ödön nagyenyedi kollégiumi tanár. Az igehirdetési szolgálatot Sándor János miriszlói református lelkipásztor végezte a Lk 24,17–21 alapján. A sírhantnál Tóth Mózes felvinci lelkipásztor szolgált.⁶⁵

Basa Mihály egész élete válasz volt az őt megszólító Isten elhívására, akinek elkötelezett szolgálja lett. Képezte magát, áldozatot vállalt, és reménységgel munkálkodott.

Felhasznált irodalom

- Basa Mihály 1798–1878. In: *Egyházi és Iskolai Szemle* [Nagyegyed], III. évf. 23. sz., 1878. jún. 6., 381–382.
- Imre Jenő László: Lelkipásztori sors a 19. században. Basa Mihály református lelkész szolgálata. I. In: *Református Szemle* 118. (2025/1), 83–94.
- Márkodi Siklódi Sándor, id.: *Felvinc. Emlékezetre méltó dolgok*. Maiko Könyvkiadó, Bukarest 1999.
- Musnai László: *Aind – Nagyenyed és református egyháza*. Keresztes Nagy Imre Könyvnyomdája, Nagyenyed 1936.
- Sándor János: Emlékbeszéd nt. Basa Mihály felett. In: *Egyházi és Iskolai Szemle* [Nagyenyed], III. évf. 24. sz., 1878. jún. 6., 3–14.
- Zoványi Jenő: *Magyarországi Protestáns Egyház történeti Lexikon*. 3. javított és bővített kiadás. Szerkesztette Ladányi Sándor. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1977.
- Az Erdélyi Reformata Anyaszentegyház névkönyve 1866-ra*. Kilencedik évfolyam. Kolozsvártt 1866.

⁶³ EnyedEhmLvt, 1a/8, 5.

⁶⁴ Basa Mihály 1798–1878. In: *Egyházi és Iskolai Szemle* [Nagyenyed], III. évf. 23. sz., 1878. jún. 6., 381–382.

⁶⁵ Uo.

Levéltári források

Az Nagyenyedi Református Egyházmegye Levéltára, Nagyenyed (EnyedEhmLvt).

Protokollumok: l. 1, 2, 76, 3

1a/8

1a/9

1β/12

Iy5

III. g/Miriszló 32.

* * *

The Destiny of a Reformed Minister in the 19th Century. III.

The Pastoral Service of Mihály Basa as a Reformed Dean

Following the defeat of the Revolution and War of Independence of 1848, Mihály Basa continued his pastoral ministry at his new place of service in Harasztos (now Călărași). His work proved fruitful. The life of the community showed signs of growth and change, and he faithfully and devotedly fulfilled the duties that came with his position as dean. He had to deal with spiritual, communal, personal, and administrative matters. In making decisions, he always sought to serve and defend the cause of his Mother Church. His service was valued and recognised by his contemporaries. His personal life path stands as a fine example of the pastoral vocation in the 19th century.

Keywords: Mihály Basa, Reformed Church, service, mission, deanery, Harasztos (Călărași), Nagyenyed (Aiud).